

УДК 821.161.2.09

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ «АВТОПОРТРЕТ» ЮРІЯ ТАРНАВСЬКОГО

Буряк О.Ф.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У статті досліджується функціональна роль художніх засобів у поезії «Автопортрет» Юрія Тарнавського – одного з найяскравіших представників Нью-Йоркської групи. Визначено особливості художньої самопрезентації поета в жанрі сюрреалістичного автопортрета через призму самопізнання ліричного героя – від усвідомлення втрати свого обличчя, неспроможності самоідентифікації до розуміння необхідності духовного відродження.

Ключові слова: художній автопортрет, ліричний герой, авторська індивідуальність, художня самопрезентація, саморефлексія.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві, яке чутливо реагує на літературні мейнстрими (популярність літератури факту, художньо-документальної прози, мемуаристики), спостерігається черговий сплеск інтересу до проблеми вираження, проекції авторського «Я» в різних літературних формах і жанрах, зокрема вивчення художньої проекції особистості митця через осягнення художньої біографії та автобіографії як її різновиду. Продуктивним у цьому сенсі є оригінальний жанр художнього автопортрета, представлений у творчості багатьох митців. Аналіз поезії «Автопортрет» Юрія Тарнавського – модернізатора та експериментатора, одного з найяскравіших представників Нью-Йоркської групи, дасть можливість нового ракурсу бачення цієї неординарної постаті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча особистість Ю. Тарнавського привертала увагу багатьох літературознавців.

Новаторські пошуки митця осягає Ю. Лавріненко [9], аналізуючи його першу збірку «Життя в місті» (1956): прагнення автора опанувати сутність зображуваних явищ, «уникнення регулярних форм вірша, ніби вони заважають йому бути адекватним і безпосереднім у вислові» [9, с. 1].

Б. Рубчак [14] окреслює комплекс рис антипоетичного стилю Тарнавського на матеріалі наступних збірок – «Пополудні в Покіпсі» (1960), «Ідеалізована біографія» (1964), «Спомини» (1964): заперечення канонів традиційного віршування (ритмомелодики, рими), «оголеність образу», «оскелетення мови» [14, с. 47].

М. Котик-Чубінська [7] збагатила напрацювання попередників, схарактеризувавши структуру та особливості творення художнього образу в поезіях Юрія Тарнавського.

Функціональну роль різних інтертекстуальних елементів у його віршах розглядає М. Сорока [15].

Один із популярних предметів наукового вивчення – екзистенціалізм як світоглядне підґрунтя поезії Ю. Тарнавського (І. Котик [6], Т. Остапчук [13], А. Бондаренко [2]). Зокрема в монографії І. Котика [6] висвітлено екзистенціалістські параметри художнього світу через призму людського «Я». А. Бондаренко [2] розглядає втілення екзистенціалістської світоглядно-філософської концепції митця на рівні мовомислення як «стилістичну версію дегуманізації світу» [2].

Оригінальну феміністичну рецепцію поетичної збірки «Їх немає» (1999) містить розвідка Н. Зборовської [4], в якій дослідниця визначає способи пізнання екзистенціалістської категорії «ніщота» й форми її художнього оприявлення.

Цікава спроба М. Котик-Чубінської [8] осмислити «абсорбування» елементів фотомистецтва у творах Тарнавського.

Естетичні орієнтири митця, його творча стратегія, оцінка діяльності Нью-Йоркської групи в историко-літературному процесі почати презентовані в інтерв'ю [20], [21].

Сучасні науковці (О. Вертипорох [3], Г. Маслюченко [10], [11], А. Цяпа [17], [18], [19]) активно вивчають художні авторські проекції, способи і форми оприявлення «Я» митця у тексті, водночас удосконалюючи теоретико-методологічний інструментарій у цій сфері. Вони працюють над розв'язанням низки проблем, серед яких – з'ясування особливостей авторефлексивного тексту через аналіз різних форм авторської самопрезентації (О. Вертипорох), вироблення критеріїв класифікації автобіографічних художньо-документальних явищ (Г. Маслюченко), формування термінологічної парадигми жанру автобіографії (А. Цяпа).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті автобіографічної літератури жанр художнього автопортрета і його специфіка у творчості окремих письменників як самодостатній предмет дослідження, на сьогодні, лишаються практично не осмисленими науковцями, звідси впливає актуальність нашої студії. Прагнемо привернути увагу літературознавців до автопортрета – «найзагадковішої сфери портретного мистецтва» [5], за спостереженням російського художника й культуролога Отарі Кандаурова.

Об'єкт нашого дослідження – поезія «Автопортрет» Ю. Тарнавського.

Мета статті – з'ясувати специфіку художньої самопрезентації митця в жанрі автопортрета, а також визначити його функціональну роль в осягненні авторської індивідуальності.

Виклад основного матеріалу. М. Котик-Чубінська стверджує: зв'язок творчості Ю. Тарнавського з «несловесними способами мистецького осмислення життя» (кіномистецтво, малярство, музика, скульптура, архітектура, театр) – прикметна риса його художнього мислення [7, с. 60]. Науковець наголошує, що «синтез мистецтв

у творчості митця не зводиться до запозичення зовнішніх, видимих подібностей чи порівнянь, а полягає у привнесенні, вживленні принципів та прийомів інших родів мистецтва в літературу, використання, розширення можливостей мови для адекватного її функціонування в сучасному мистецькому дискурсі» [7, с. 60].

«Автопортрет» Ю. Тарнавського підтверджує міркування дослідниці, актуалізуючи зв'язок поезії з живописом.

Самобутній сюрреалістично-імпресіоністичний автопортрет відтворює рецепцію типового стану емігранта, помноженого на гостроту відчуттів талановитої людини.

Утрата пуповинного зв'язку з рідною землею, ностальгія за Україною спровокували виникнення найдраматичнішого для особистості стану самовідчуження, усвідомлення втрати свого автентичного «Я». На експліцитному рівні це виявляється у вживанні займенника «твое» («твое лице», «твое серце») замість логічного в ситуації самоосмислення «моє».

Але основний вияв цього болісного стану відкривається в процесі візуалізації портрета, створеного як палімпсест.

Твоє лице

заболочене ніччю... [16, с. 257].

Жанроформа автопортрета найбільш адекватна для втілення авторської концепції самоусвідомлення: справжнє «Я» деформовано новими обставинами, «зафарбовано» новими впливами, не органічними для ліричного героя.

Замість очікуваного людського зображення маємо сюрреалістичну візію перекриту темною фарбою кольору «заболоченої ночі». Колористичний маркер «заболочена ніч» – емоційно негативно заряджений образ, що на асоціативному рівні посилюється поєднанням зорових відчуттів («ніч» – темрява, провокує появу страху через відсутність перспективи бачення, можливу небезпеку) із неприємними дотиковими й запаховими (в'язке, смердюче, огидне болото). Увесь цей емоційно-почуттєвий спектр презентує саморефлексію матрицю ліричного героя, який, зважаючи на жанр автопортрета, упритул наближається до автора, зливається з ним.

Очевидно, для досягнення «Автопортрета» Ю. Тарнавського варто керуватися авторським розумінням алгоритму творення поезії: «Звичайний, раціональний спосіб передавання того, що письменник відчуває – це перекладати те, що він хоче сказати, з «емоційного рівня» на раціональний, щоб читач сприйняв його своїм раціональним апаратом і тоді переклав це на свій емоційний рівень. Я ж хотів йти просто від власного емоційного рівня до емоційного рівня читача, не вдаючись до цього посереднього рівня мови» [1, с. 14].

Імпресіоністична автопроекція увиразнюється гіркою самоіронією, в якій читається й розчарування, й розпач, й усвідомлення власної безпомічності, й жаль за втраченим (часом? можливостями? самим собою?). Цікаво, що портретна

деталь «усмішка» увиразнює драматичну наснаженість, доповнюючи образний ряд нюансовим штрихом «павутиння»:

усмішки павутиння

у кутках уст [16, с. 257].

Поетична мініатюра – імпресіоністичний згусток змішаних настроїв, почуттів, поривів ліричного героя, який силкується розгледіти, впізнати себе в собі. Але ця саморефлексія – не тільки фіксація миттєвого настрою, емоції, в автопортреті задано й вектор устремління, життєвих пошуків ліричного героя:

У кольорі очей

простяглася віддаль.

в шуканні якої

загубилося твоє серце [16, с. 257].

Поняття, яке позначає бажаний, але не досяжний предмет не названо, адже ліричний герой перебуває в процесі визначення життєвих орієнтирів, аксіологічних пріоритетів. Важливо, що в такий спосіб витримано й канони жанру портрета: предмет, на який спрямовано погляд зображеної людини, лишається невидимим для глядача (а в нашому випадку, для читача).

Послуговуючись методологією біографічної школи, звичайно, можна залучити до інтерпретації позатекстовий фактор – життєпис митця. Тоді есплікується образ Вітчизни, який набуває особливої цінності через втрачений зв'язок із нею. Проте емоційно-почуттєвий контекст поезії.

Ю. Тарнавського – драматичне прагнення сягнути далекого неможливого – загострює інтригу, лишає поезію відкритою, активізуючи читача на пошуки інтерпретаційних варіантів: до чого (кого) прагне ліричний герой (Батьківщини? матері? коханої? себе?).

Художня саморефлексія змодельована за канонами живопису: здійснена спроба імпресіоністичної візуалізації зовнішності ліричного героя, котрий зближується з автором: обличчя, очі, усмішка, задана перспектива через погляд, використано колористичний код емоцій і настроїв.

Сюрреалістичний «Автопортрет» Ю. Тарнавського умовно можна назвати сюжетним, тому що в ньому втілено екзистенціалістський, драматичний сюжет самопізнання ліричного героя, котрий впритул наближається до автора, – від усвідомлення втрати свого обличчя, неспроможності самоідентифікації до розуміння необхідності духовного відродження (можливий варіант: поновлення зв'язку з Батьківщиною як конституючим особистість чинником).

Висновки і пропозиції. Таким чином, художній автопортрет – потенційно багатий об'єкт для досягнення динамічної картини внутрішнього світу автора. Розглянувши різностильові зразки цього жанру у творчому доробку різних митців можна, з одного боку, збагатити уявлення про письменника, з іншого, – з'ясувати закономірності актуалізації жанру автопортрета в особистісному й суспільно-історичному контекстах і в такий спосіб задати новий вектор генологічних досліджень.

Список літератури:

1. Без Еспанії чи без значення? [Інтерв'ю В. Бургардта з Ю. Тарнавським про «Без Еспанії»] // Сучасність. – 1969. – № 12. – С. 14–15.
2. Бондаренко А. Міфософія актуального життєвого простору в художньому мовомисленні Юрія Тарнавського / Алла Бондаренко // Слово і час. – 2002. – № 7. – С. 21–24.
3. Вертипорох О. В. Авторефлексивний текст Євгена Пашковського як явище українського постмодернізму: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філологічних наук: спец. 10.01.01. «Українська література» / Оксана Володимирівна Вертипорох. – Київ, 2007. – 20, [1] с.
4. Зборовська Н. «Час слізьми котився по зморщених обличчях каменів» (Поетичне й непоетичне Ю. Тарнавського) / Ніла Зборовська // Слово і час. – 2000. – № 1. – С. 88–91.
5. Кандауров О. Автопортрет как исповедальный жанр: заметки художника / Отари Кандауров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kandaurov.ru/texts/index.html>
6. Котик І. Екзистенційний вимір людини в поезії Юрія Тарнавського: монографія / Ігор Котик. – Львів, 2009. – 176 с.
7. Котик-Чубінська М. Структура та образність поезії Юрія Тарнавського / Марія Котик-Чубінська: монографія / НАН України. Інститут Івана Франка; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 2011. – 211 с.
8. Котик-Чубінська М. Уява в об'єктиві: про фотографію у творчості Юрія Тарнавського / Марія Котик-Чубінська // Слово і час. – 2007. – № 2. – С. 60–66.
9. Лавріненко Ю. Повстання проти змори / Юрій Лавріненко // Українська літературна газета. – 1956. – Весень. – С. 1, 8.
10. Маслюченко Г. О. Диференціювання жанрів літератури спогадів: критерії розрізнення художніх мемуарів та автобіографічної повісті / Галина Олександрівна Маслюченко // Таїни художнього тексту: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. – Вип. 2. – С. 73–84.
11. Маслюченко Г. О. Ідейно-естетичні засади шістдесятництва й українська автобіографічна повість 90-х років / Галина Олександрівна Маслюченко // Шістдесятництво як літературне явище: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Дніпропетровськ: Наукова книга, 2000. – С. 64–68.
12. Моренець В. Про воду «живу» і «мертву» / Володимир Моренець // Вітчизна. – 1983. – № 10. – С. 150.
13. Остапчук Т. Екзистенціалізм як домінанта творчості Юрія Тарнавського / Тетяна Остапчук // Слово і час. – 2002. – № 7. – С. 25–31.
14. Рубчак Б. Поезія антипоезії: Загальні обриси поезії Юрія Тарнавського / Богдан Рубчак // Сучасність. – 1968. – № 4. – С. 44–45.
15. Сорока М. Інтертекстуальність поезії Юрія Тарнавського / Микола Сорока // Слово і час. – 2002. – № 7. – С. 15–21.
16. Тарнавський Ю. Автопортрет / Юрій Тарнавський // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у трьох книгах / [упор. В. Яременко, Є. Федоренко; підгот. тексту Б. Яременко; наук. ред. А. Погрібний]. – К.: Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 257.
17. Цяпа А. Біографія і автобіографія: діалог про найвищу інстанцію (на матеріалі творів У. Самчука та Е. Канетті) / Андрій Цяпа // Слово і час. – 2006. – № 7. – С. 35–40.
18. Цяпа А. Г. Категорії автобіографічної естетики – національне наповнення вихідних термінів жанру: пошук культурних детермінант та накидання містків / Андрій Григорович Цяпа // Терміносистеми сучасного літературознавства: науковий семінар / [за ред. Р. Гром'яка]. – Тернопіль, 2006. – С. 145–155.
19. Цяпа А. Г. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру / Андрій Григорович Цяпа // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 26. – С. 129–132.
20. Юрій Тарнавський: «Здивувати в мистецтві тепер неможливо»... / [Олег Коцарев розмовляв з Юрієм Тарнавським] [Електронний ресурс] // Журнал «Шо». – 1 січня. – 2010. – Режим доступу: <http://sho.kiev.ua/article/399>
21. Юрій Тарнавський: «...людину можна повністю описати на трьох сторінках» / [спілкувався: Ігор Котик, Львів – Нью-Йорк] // Український журнал. – 2009 – № 6. – Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/430/>

Буряк Е.Ф.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імени Володимира Винниченка

ЖАНРОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ «АВТОПОРТРЕТ» ЮРИЯ ТАРНАВСКОГО**Аннотация**

В статье исследуется функциональная роль художественных средств в поэзии «Автопортрет» Юрия Тарнавского – одного из самых ярких представителей Нью-Йоркской группы. Определены особенности художественной самопрезентации поэта в жанре сюрреалистического автопортрета сквозь призму самопознания лирического героя – от осознания утраты своего лица, невозможности самоидентификации до понимания необходимости духовного возрождения.

Ключевые слова: художественный автопортрет, лирический герой, авторская индивидуальность, художественная самопрезентация, саморефлексия.

Buryak O.F.

Central Ukrainian Pedagogical V. Vinnichenko's University

**GENRE-STYLE FEATURES OF THE POETRY «SELF-PORTRAIT»
BY YURI TARNAVSKY**

Summary

The article explores the functional role of artistic means in Yuri Tarnavsky's poetic «Self-portrait» – one of the brightest representatives of the New York group. The features of the poet's artistic self-presentation in the genre of a surrealistic self-portrait are determined through the prism of self-knowledge of the lyrical hero, from the awareness of the loss of person, the inability of self-identification to understand the need for spiritual revival.

Keywords: artistic self-portrait, lyrical hero, author's individuality, artistic self presentation, self-reflection.